

הרב משה ליב הכהן הלבפשט

פרשת דברים

תורת התוכחה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב" (דברים א, א).

אלה הדברים אשר דבר משה - וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד, והרי כתב כל התורה, שנאמר: ויכתוב משה את התורה הזאת ומה תלמוד לומר: אלה הדברים? מלמד שהיו דברי תוכחות, שנאמר: וישמן ישרון ויבעט (ילקוט שמעוני דברים תשפח).

"הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט, יז). בפרשת קדושים נצטוינו במצות עשה זו של תוכחה, ועדיין איננו יודעים את גדרי המצוה, מי מצווה להוכיח, מתי להוכיח ובאיזה אופן להוכיח. והנה פרשתנו עוסקת בדיוק בכך, בדברי תוכחות, כאן יכולים אנו להתבונן באופן בו קיים משה רבינו עליו, השלום רבן של ישראל, את מצות התוכחה, אם כן, הבה נתבונן בפסוקי התורה ובמדרשי חז"ל וננסה ללמוד את גדרי המצוה.

"אלה הדברים" - לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים, והזכירם ברמז, מפני כבודן של ישראל (ספרי. רש"י).

"במדבר" - לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר.. "בערבה" - בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשיטים בערבות מואב. "מול סוף" - על מה שהמרו בים סוף.. "בין פארן ובין תפל ולבן" - א"ר יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן.. ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים. וחצרות" - במחלוקתו של קרח.. "ודי זהב" - הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם.. (רש"י).

ודי זהב - אמר להם: זו יתירה לכל מה שעשיתם, שמעשה העגל קשה עלי מן הכל. היה רבי מאיר אומר: משל למה הדבר דומה? לאחד שעשה לחברו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת, א"ל: הא יתירה לכל מה שעשית לי, זו קשה עלי יותר מן הכל! כך אמר המקום לישראל: זו יתירה לכל מה שעשיתם, מעשה העגל קשה עלי יותר מן הכל! (ילקוט שמעוני דברים תשצב).

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, שנאמר (ויקרא יט, יז) "הוכח תוכיח", הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו, תלמוד לומר "תוכיח" מכל מקום, יכול אפילו משתנים פניו, תלמוד לומר "לא תשא עליו חטא" (ערכין טז:).

התנאי הראשון בתוכחה הוא להוכיח באופן שיכבד את האדם, לומר את הדברים ברמז, על מנת שלא לביישו, רק כך שיש סיכוי שיתקבלו על לבו.

"אלה הדברים", אמר רבי אחא ב"ר חנינא ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקדוש ברוך הוא יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל (דברים רבה א, ד).

התנאי השני כדי שהתוכחה תתקבל על ידי השומע היא שהיא תבוא מפי אדם שהוא יודע שהוא אוהבו, אחרת אין כל סיכוי שהוא יקבל את הדברים, כי הוא יאמר לעצמו, המוכיח לא אוהב אותי, ולכן ברור שהוא מחפש להטיף לי מוסר "על לא עול בכפי".

אילו אחר הוכיחן, היו אומרים, זה מוכיחנו? משה שכתוב בו (במדבר טז, טו): "לא חמור אחד מהם נשאתי", לזה נאה להוכיח את ישראל! (דברים רבה א, ה).

אף אחד אחר חוץ ממשה רבינו אינו יכול להוכיח את ישראל? שבעים הזקנים, גדולי האומה לא היו יכולים לעשות זאת? ומה הסיבה, כי אמר "לא חמור אחד מהם נשאתי"? וכי לא די בכך שהוציאם ממצרים, הנהיגם במדבר ארבעים שנה, וקיבל את התורה במעמד הר סיני, כדי שיוכל לומר להם דברי תוכחה?

התשובה היא, שכאשר אדם אומר לאחר ובמיוחד לציבור דברי תוכחה, הטבע האנושי הוא שמושא התוכחה נכנס למגננה, ומיד חושד במוכיח שיש לו נגיעות, שהוא מוכיח ממניעים זרים, ולכן, רק אדם נקי לחלוטין, שלא לקח שום טובות הנאה, הוא ראוי להוכיח. "לא חמור אחד מהם נשאתי" - לא חמורו של אחד מהם נטלתי, אפילו כשהלכתי ממדין למצרים, והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו החמור משלהם, לא נטלתי אלא משלי (רש"י).

"אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי... ואת עוג מלך הבשן" (דברים א, ד), אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ, יאמרו, מה לזה עלינו, מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה, שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם, והורישם את ארצם, ואח"כ הוכיחן (רש"י).

רק אדם עם נקיות כשל משה רבינו, שאין כל אפשרות לחשוד בו שהוא עושה זאת ממניעים זרים, הוא יכול להוכיח באופן שהתוכחה תתקבל על לב השומעים, ותגרום להם לשנות את דרכיהם. זהו אם כן **התנאי השלישי** לתוכחה שתתקבל על לב השומע, תוכחה מפי אדם נקי ללא מניעים זרים.

"אל כל ישראל" - אילו הוכיח מקצתן, היו אלו שבשוק אומרים, אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך, אלו היינו שם היינו משיבים אותו, לכך כנסם כולם, ואמר להם, הרי כולכם כאן, כל מי שיש לו תשובה ישיב (רש"י. וילקוט שמעוני דברים תשפט). גם כאשר מוכיחים אדם אחד, אם לא תנתן לו זכות התגובה, הוא תמיד יוכל לומר אם רק היו נותנים לי לדבר הייתי עונה כך וכך, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר ברבים, האנשים שלא היו במקום תמיד יהיו חכמים שלאחר מעשה ויאמרו, אילו היינו שם הכל היה נראה אחרת אנחנו היינו עונים כך וכך, ולכן, **התנאי הרביעי** בתוכחה הוא לוודא שכל האנשים מושאי התוכחה יהיו נוכחים, ותנתן לכולם האפשרות להסביר את עצמם, כי בלי זה, הם לא יקבלו את דברי התוכחה.

אל כל ישראל - מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר ר' טרפון: העבודה! (לשון שבעה) אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה: העבודה! אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות. אמר ר' עקיבא: העבודה! אם יש בדור הזה שיודע היאך מוכיחין. אמר רבי יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ, שיותר

מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבא לפני רבן גמליאל, מפני שהייתי קובל עליו, והייתי מקנתרו, וכל כך יודע אני בו, שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת, לקיים מה שנאמר (משלי ט, ח), "אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך" (ילקוט שמעוני דברים תשפט).

התנאי החמישי הוא, שהמוכיח יהיה בטוח, שלא זו בלבד, שהוא יודע איך להוכיח, והמקבל יוכל לקבל את התוכחה, אלא שהתוכחה תגרום להגברת האהבה ביניהם, "הוכח לחכם ויאהבך".

"ויהי בארבעים שנה" (דברים א, ג) - מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי למד? מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה, שנאמר (בראשית מט, א, ג): "ויקרא יעקב אל בניו וגו' ראובן בכורי אתה", אמר לו: מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו? כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה: כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואה ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, ושלא יהו המוכיחים מתווכחין. שהתוכחה מביאה לידי שלום. וכן אתה מוצא וכו'. (ילקוט שמעוני דברים תת. ורש"י).

התנאי השישי הוא, לחשב היטב את כל ההשלכות האפשריות של התוכחה, ולפי זה להחליט על הזמן הנכון ביותר להוכיח, באופן שיביא לתוצאה הרצויה.

אמר רבי טרפון, תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך (ערכין טז). כלומר שאפילו הטובים מקלקלין מעשיהן, ואינן יכולין להוכיח אחרים, שאם יאמר לחברו טול קיסם מבין שיניך, יכול להשיבו טול קורה מבין עיניך (רבינו גרשום).

התנאי השביעי והקשה מכולן הוא, שהמוכיח יהיה צדיק גמור, שאי אפשר להשיב לו "טול קורה מבין עיניך", ואם בדורם של התנאים קדושי עליון נאמר דבר זה, על אחת כמה וכמה בדורנו, דור יתמי דיתמי, שאין מי שיודע להוכיח, ולכן אין מי שיקבל התוכחה. בסוף ספר "אהבת חסד", כתב בשם הגר"י מולין, שמצוה לאהוב את הרשעים מסיבה זו, והביא כן מתשובת מהר"מ לובלין, כי אצלנו הוא קדם תוכחה, שאין אנו יודעים להוכיח, ודנים אותם כאנוסים.

"הלא פרוס לרעב לחמך" - אין הרעב אלא מן דברי תורה. ואין לחם אלא דברי תורה... מכאן אמרו, אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה יפרנס בתורתו גם כן לאחרים... "כי תראה ערום וכיסיתו" כיצד? אלא אם ראית אדם שאין בו דברי תורה, הכניסהו לביתך, ולמדהו קריאת שמע ותפילה, ולמדהו פסוק אחד בכל יום, או הלכה אחת, וזרזהו במצוות - לפי שאין לך ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצוות (תנא דבי אליהו פרק כז).

העצה היעוצה לזכות לקיים מצות עשה של "הוכח תוכיח" גם בזמננו, היא על ידי הוכחה עקיפה שתגרום לאדם לתקן את דרכיו, ולהתקרב אל בוראו, כגון על ידי לימוד תורה משותף בנושא הדרוש תיקון. ואפשר גם לקיים מצות "הוכח תוכיח" לרבים, על ידי מגוון פעולות חיוביות לחיזוק הדת (ראה "חיזוק הדת" לה"חפץ חיים").

בתקופה שהחפץ חיים היה נודד למכור את ספריו, ראה פעם באכסניה שבוילנא יהודי חסון ומגושם – עושה רושם של נושא סבל - שנכנס, מתישב ליד השולחן ומפקד על המשרתת שתגיש לו נתח אווז צלוי וכוס משקה חריף. בלי ברכה חוטף הוא בתאוותנות את נתח האווז, מקנח במשקה ומתייחס אל המשרתת בצורה בלתי הוגנת. החפץ חיים

עומד בפינה אחרת של הבית, כשהוא נדהם ממש מהמחזה, ועומד לעשות נסיון לגשת אל הזולל, כדי להעיר לו על קלות דעתו.

ברם בעל האכסניה מקדים את עצמו, מתקרב חרש אל אורחו החשוב - החפץ חיים - כדי למונעו מצעד זה. פשוט חושש הוא מפני שערוריה. המדובר בחייל ניקולאיבי לשעבר, הדיוט. הוא יחרפהו ועודנו עלול חלילה להרים ידו על הצדיק.

"**אנא**, רבי, הנח לו, אין אל מי לדבר. הריהו מגושם למאוד, בור ממש, לא למד אחרת. כשהיה בן שבע שנים נחטף יחד עם ילדים אחרים, קנטוניסטים, ונסחב לסיביר. עד גיל שמונה עשרה גדל בין איכרי המקום, ואחר עבד את ניקולאי עשרים וחמש שנה. ב"חדרים" כאלה היכול היה ללמוד משהו יותר טוב? היש בכך משום פלא שגדל כה מגושם, פרא והדיוט, לאחר שקרוב לארבעים שנה לא היה מצוי בסביבה יהודית, לא למד אות אחת מן התורה, יהדות היתה זרה לו, לא ראה פרצוף יהודי? מוטב, רבי, שלא תתחיל עמו. כבודך יקר מדי בעיני!"

חיוך שליו, מסביר וחביב, נתגלה על פניו המאירים של החפץ חיים. "כך! יהודי שכזה! אל תחשוש, כבר אדע היאך לשוחח עמו ומקונו שתצמח מכך טובה!"

החפץ חיים ניגש אליו, הושיט לו "שלום עליכם", ובנעימה לבבית ידידותית פתח: "האמת הדבר ששמעתי עליך, שבתור ילד קטן נחטפת ויחד עם ילדים אחרים נסחבת לסיביר הרחוקה, גדלת בין גוים ולא זכית ללמוד אפילו אות אחת מן התורה? עברת את הגיהנם בעולם הזה - סיוט, צרות, רדיפות איומות, עינויים נוראים! הרשעים אמרו לא פעם להעבירך על דתך, אילצוך לאכול חזיר, נבלות וטריפות, ואף על פי כן נשאת יהודי, לא השתמדת! מאושר הייתי לו היו לי זכויות כשלך והייתי בן עולם הבא כמותך. מקומך בעולם האמת הרי יהיה בין צדיקים וגאוני עולם. אטו מילתא זוטרתא היא מסירות נפש שכזו, לסבול יסורים שכאלה למען היהדות, למען כבוד שמים, שלושים וכמה שנים רצופות? הרי זה ניסיון גדול יותר משל חנניה, מישאל ועזריה!"

דמעות נתקשרו בעיניו האפורות של החייל הניקולאיבי לשעבר. הוא נזדעזע מהמילים הרציניות, הלבביות והחמות, שזרמו ממעיין טהור חי, שליטפו והחיו את נשמתו המיוגעת.

משנודע לו מיהו יהודי גוף זה, פרץ בבכי עז ומיד החל לנשק את החפץ חיים.

והחפץ חיים מוסיף לדבר אליו: "אדם שכמותך, שזכה להחשב בין הקדושים, שמוסרים את נפשם על קדושת השם, לו קיבלת על עצמך לחיות מעתה את שארית ימיך כיהודי כשר, לא היה מאושר כמוך בארץ!"

היהודי שוב לא עזב את החפץ חיים עד שהפך בעל תשובה אמיתי וצדיק גמור (החפץ חיים חייו ופעלו מאת הרב משה מאיר ישר ח"א עמ' קעד. מובא גם בספרו של אאמו"ר שליט"א האוצר האמיתי עמ' רנ).